

3. Український парламентаризм: минуле і сучасне. монографія / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – С. 5-6.
4. Даль Р. Демократия и её критики. – М.:РОССПЭН, 2003. – С. 45-46.
5. Савельев В.А. Капитолий США: прошлое и настоящее. – М.: Мысль, 1989. – С. 275.
6. Античная демократия в свидетельствах современников. /Изд. подг. Л. Маринович и др. – М.: Ладомир, 1996. – С. 181-182.
7. Хайек Ф.А. фон. Дорога к рабству // Новый мир. – 1991. – №8. – С. 187-195.
8. Конституція України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: Навч. посібник / Авт.-упор. М.І. Хавронюк. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – С. 10.
9. Депутатська недоторканність: (Сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз)/ О.В. Задорожній, А.О. Селіванов, М.В. Харитончук; за заг. Ред. О.В. Задорожнього. – К.: Логос, 2004. – С. 3.
10. Копиленко О.Л. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу. – К.: Таксон, 2002. – С. 230.
11. Конституции государств Европы: в 3 т. Т. 2 / Под общей ред. Л.А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – С. 703.
12. Характер депутатського мандата: зарубіжний досвід // Демос. – 1996. – Вип. 3. – С. 12-14.
13. Майданник О.В., Майданник О.О. До питання вдосконалення статусу народного депутата України // Проблеми державно-правової реформи в Україні. Матеріали наук.-практ. конф., листопад 1997 р. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. – Вип. 3. С. 109.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ НОРМ ПРАВА

Котенко М.В.

(кандидат юридичних наук, асистент кафедри інтелектуальної власності юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

***Анотація.** В статті розкрито функціональні можливості методології системної інтерпретації норм права.*

***Ключові слова:** тлумачення, системне тлумачення, методологія тлумачення.*

***Аннотация.** В статье раскрыты функциональные возможности методологии системной интерпретации норм права.*

***Ключевые слова:** толкование, системное толкование, методология толкования.*

In the article author analyses the features of the methodology of systematic interpretation of the legal norms.

***Keywords:** Interpretation, systematic interpretation, methodology of interpretation.*

Окреме місце в системі наукових досліджень належить питання методології, що визначають комплекс наукових підходів та методів наукового дослідження, використання яких обумовлює комплексність та всесторонність наукового аналізу відповідної проблематики. В юридичній літературі питання методології дослідження тлумачення правових норм в цілому, та системного способу тлумачення норм права, зокрема, майже не досліджувались. Такий стан наукової розробки методології дослідження в цілому вплинув на досить непослідовний та безсистемний характер існуючих наукових пошуків питань тлумачення правових норм та його способів. Фактично в сучасній юридичній науці склалась така ситуація, коли за значної кількості здійснених наукових досліджень проблем тлумачення правових норм, єдиних, цілісних, однозначних концептуальних позицій щодо проблем природи, сутності, змісту, різновидів та способів тлумачення норм права вироблено не було, в тому числі і загальнотеоретичні питання системного способу тлумачення правових норм залишаються або без належного наукового дослідження, або ж отримали ті відповіді, які мають неоднозначний, а інколи і протирічний характер.

Окремий аспект тлумачення становить системний його спосіб, що відіграє забезпечувальну роль у здійсненні самого тлумачення права.

Слід наголосити, що методологічна основа дослідження системного способу тлумачення правових норм має похідний характер від методології наукового дослідження тлумачення правових норм як явища світоглядного, соціального та правового плану. З огляду на це, всесторонність наукового дослідження загальнотеоретичних аспектів

системного способу тлумачення правових норм зумовлюється належною системою філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження, що забезпечує науковий аналіз проблеми на:

а) світоглядному (філософському) рівні як явища соціальної дійсності;
б) загальнонауковому рівні як явища, що становить предмет наукового дослідження;

в) спеціально-науковому рівні як явища, що має правовий характер та забезпечує досягнення відповідного правового результату.

Тлумачення норм права в цілому та системний спосіб тлумачення правових норм, зокрема, є складними багатоаспектними явищами, що досліджується:

- юридичними науками як явища правової дійсності;
- іншими суспільними науками (політологічними науками, філологічними науками, філософією тощо) як явища соціального плану, оскільки тлумачення правових норм стосується права як соціального правового явища, а результати такого тлумачення націлені на вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, підвищення рівня правової свідомості та правової культури суспільства і громадян.

Окрім того в межах юридичних наук питання тлумачення права та системного способу тлумачення права досліджуються теоретико-історичними та галузевими юридичними науками як явища правового характеру, що мають історичні, загальнотеоретичні, галузево-правові аспекти.

Зазначена особливість тлумачення правових норм та системного способу тлумачення правових норм зумовлює необхідність вироблення системи методологічних підходів для їх пізнання, що надасть змогу забезпечити комплексність та об'єктивність наукового вивчення досліджуваних явищ, враховуючи їх міждисциплінарний потенціал для наукового дослідження.

Системний спосіб тлумачення правових норм є окремим різновидом в системі способів тлумачення норм права, відповідно його вивчення зумовлюється особливостями тлумачення норм права як самостійного правового явища, в тому числі і що стосується методології дослідження тлумачення правових норм. Тому належна методологічна основа наукового дослідження системного способу тлумачення правових норм має забезпечити: створення системи способів отримання нових наукових знань про предмет дослідження; визначити особливий шлях, завдяки якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечити всебічність отримання інформації щодо предмету дослідження; введення нової інформації до фонду теорії науки; уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створення системи наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах і логіко-аналітичного інструментарію наукового пізнання [1, с. 323].

Важливе значення мають філософські підходи до вивчення системного способу тлумачення правових норм, що надають змогу встановити загальні особливості цього явища як предмету правової дійсності. Спробуємо охарактеризувати функціональну можливість загальносвітоглядних (філософських) підходів до вивчення системного способу тлумачення правових норм. Діалектичний підхід до пізнання системного способу тлумачення правових норм зумовлює вивчення системного способу, з однієї сторони, як продукту теоретичного мислення, а з іншого – як особливого явища, яке є залежним від матеріальної дійсності. Завдяки діалектичному підходу можливо дослідити системний спосіб тлумачення правових норм як систему ідей про процес і зміст тлумачення норм права в контексті вивчення правових норм як системного та системоутворюючого явища. Окрім того, можливо з'ясувати соціальну природу системного способу тлумачення правових норм, результати якого використовуються суспільством в правовій сфері життєдіяльності, встановити генезис, сутність та соціальну цінність системного способу тлумачення правових норм, визначити його місце в системі соціально активної, правової діяльності суспільства. Важливе місце в системі загальних наукових підходів до дослідження системного способу тлумачення правових норм займає системний підхід,

функціональні можливості якого надають змогу, по-перше, розкрити системні характеристики права як явища, що, з однієї сторони, складається з системи правових норм, а, з іншої – є елементом системи способів соціального регулювання; по-друге, встановити місце системного способу тлумачення правових норм в системі способів тлумачення взагалі, по-третє, визначити взаємозв'язок між системністю права та системним способом тлумачення права, який в основу такого тлумачення вкладає ідею взаємозв'язку між нормами права.

Для наукового дослідження питань системного способу тлумачення правових норм може бути використано і логічний підхід до дослідження вказаного явища шляхом використання методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції. Вказаний підхід включає засоби і способи логічного вивчення і пояснення системного способу тлумачення правових норм, що заснований на формах мислення і законах формальної логіки. Можливість застосування логічного підходу до вивчення системного способу тлумачення правових норм зумовлюється такою особливістю права як його формальна визначеність та системність, що являє собою логічно послідовну, чітко фіксовану систему, змістом якої є система правових визначень, які повинні відповідати правилам логічної побудови та чіткої визначеності. Методологічне значення прийомів формальної логіки, враховуючи особливості системного способу тлумачення норм права, полягає в тому, що вони надають змогу встановити закономірності змісту, сутності та використання системного способу тлумачення правових норм, розкрити його місце в системі способів тлумачення норм права; проаналізувати особливості впливу системного способу тлумачення правових норм на формування правосвідомості та правової культури суспільства.

Система загальнонаукових методів, які можуть бути використані для дослідження питань системного способу тлумачення правових норм має забезпечити загальне світоглядне сприйняття властивостей об'єкту дослідження, забезпечуючи отримання та обґрунтування знань про об'єкт, що мають загальний характер. Слід відзначити, що цей підхід має важливе значення для отримання об'єктивних знань про об'єкт дослідження, оскільки глибоко та усесторонньо досліджує матерію, що розглядається [2, с. 17]. Це надає змогу проаналізувати державно-правові об'єкти як особливі складні системи, які є суперечливими за характером і різноманітністю.

Перелік методів, які визначаються вченими як загальнонаукові, не є остаточно сформованим. Зокрема, до таких методів відносять логічний метод, історичний (хронологічний) метод, системний метод [3, с. 31-32]; порівняльний, системний, структурний, функціональний, синергетичний, поведінковий, інституційний, історичний, логічний та інші методи цього рівня; структурний, функціональний методи, метод сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури; логічний, історичний, системно-структурний, порівняльний, методи конкретно-соціологічних досліджень тощо [4]. Слід зазначити, що в юридичній літературі питання змісту загальнонаукових підходів має досить дискусійний характер розуміння, проте в цій роботі ми не ставимо за завдання встановити особливості загальнонаукової методології дослідження в цілому. Узагальнюючи розуміння змісту загальнонаукових підходів до вивчення державно-правових явищ, слід встановити особливості цих підходів щодо дослідження системного способу тлумачення правових норм.

Враховуючи потенційні можливості наукових досліджень, які здійснюються за допомогою системи загальнонаукових методів дослідження, вважаємо, що принципове значення для дослідження системного способу тлумачення правових норм має системно-структурний метод, який надасть змогу встановити місце системного способу тлумачення правових норм в системі способів тлумачення норм права, а також розглянути зміст системного способу як сукупності правил, прийомів, принципів та засобів здійснення такого тлумачення правових норм. Окрім того, застосування цього підходу надасть змогу виявити стійкі взаємозв'язки з іншими способами тлумачення правових норм, а також між

правилами, прийомами, принципами та засобами здійснення такого тлумачення правових норм.

Окремо слід звернути увагу і на можливості системно-функціонального методу для дослідження системного способу тлумачення правових норм, який може бути застосований для розкриття функціонального призначення системного способу тлумачення правових норм, його ролі в правотлумачній, правозастосовній та правотворчій діяльності. Функціональний метод визначається як один із базових в юриспруденції. Його сутність відображається у виокремленні форм взаємодії різноманітних суб'єктів або елементів і визначенні їх місця і значення (функцій) [5]. З огляду на це вважаємо, що використання системно-функціонального методу для дослідження системного способу тлумачення правових норм надасть змогу, з однієї сторони визначити функціональне призначення системного способу тлумачення правових норм, а з іншої сторони – охарактеризувати системоутворюючу роль системного способу тлумачення права.

Окремо слід зазначити і про функціональні можливості історико-правового методу дослідження в контексті вивчення загальних закономірностей системного способу тлумачення правових норм. Саме історико-правовий метод може бути покладено в основу аналізу становлення ідей тлумачення правових норм та способів їх тлумачення, а також визначення еволюції системного способу тлумачення правових норм з позиції самостійного прикладного засобу здійснення правоінтерпретаційної діяльності.

Значення синергетичного методу для дослідження системного способу тлумачення правових норм полягає у тому, що він може вказати на вимоги, яким має відповідати реальна модель застосування системного способу тлумачення. В процесі дослідження явищ системного плану (а таким є системний спосіб тлумачення правових норм), синергетичний метод дозволяє констатувати стан використання системного способу тлумачення права та виокремити недоліки такого використання відповідно до встановлених вимог, яким має відповідати реальна модель застосування цього способу. Системний спосіб тлумачення правових норм можливо розглядати і як особливе явище, що має власне ціннісне наповнення. Проблематика цінностей, в тому числі і цінності системного способу тлумачення правових норм, досліджується за допомогою відповідного аксіологічного методу, що надає змогу встановити природу цінностей того або іншого явища, їх місце та значення, а також з'ясувати особливості зв'язків ціннісних проявів того або іншого явища між собою із соціальними та культурними факторами і структурою особистості. Аксіологічний метод дослідження системного способу тлумачення правових норм надає можливість розкрити цей спосіб як особливу цінність, що виконує відповідну соціальну роль. Окрім того системний спосіб тлумачення правових норм характеризується тими властивостями (ознаками), які зумовлюють його цінність у правовому розвитку, у досягненні певного правового результату, а саме у розвитку правової свідомості та правової культури.

В аспекті використання спеціально-наукових методів для дослідження тлумачення правових норм, саме явище тлумачення може бути розглянуто в аспекті порівняння практики тлумачення правових норм, що здійснюється різними суб'єктами, удосконалення понятійно-категоріального апарату, а також проведення доктринального аналізу офіційних повідомлень і документів, матеріалів судової практики [6, с. 23].

Важливе місце в системі методів займає метод категоріального аналізу, що надає можливість вдосконалити понятійно-категоріальний апарат юридичної науки; допомагає описати, узагальнити, класифікувати, систематизувати та зрозуміло передати отримане знання [7, с. 30-32]; надає змогу виокремити та розкрити зміст юридичної категорії через з'ясування її властивостей.

Застосування категоріального аналізу надасть змогу сформулювати дефініції «тлумачення правових норм», «спосіб тлумачення правових норм» та «системний спосіб тлумачення правових норм», визначити їх особливості та місце в понятійно-

категоріальному апараті юридичної науки. Окрім того, формально-юридичний метод може бути використаний у процесі аналізу нормативно-правових актів України та міжнародних договорів України, матеріалів судової практики, їх узагальнення та визначення особливостей застосування системного способу тлумачення правових норм.

Також справедливим буде використання і соціологічного (конкретно-соціологічного) методу, що надає змогу провести дослідження державно-правових явищ на основі фактичних даних державознавства і правознавства [8, с. 22-23]. На нашу думку, цей метод, насамперед, відображає зміст взаємодії правової сфери розвитку суспільства з явищем правоінтерпретації, відображаючи потреби громадськості щодо формування правосвідомості та правової культури, потреб у правороз'яснювальній роботі, здійснення правового виховання, правової освіти тощо, також цей метод стосується вивчення причин і обставин впливу права й держави на явища соціальної дійсності та на визначення особливостей реагування суспільства на розвиток та функціонування тих або інших правових явищ.

Метод моделювання може бути використаний для встановлення і характеристики типів зв'язків між нормами права як основи використання системного способу тлумачення правових норм. Застосування статистичного методу надасть змогу встановити результати правоінтерпретаційної діяльності в цілому, так і окремих суб'єктів, які здійснюють правоінтерпретаційну діяльність, а також визначити динаміку такої діяльності. Застосування прогностичного методу сприятиме встановленню шляхів вдосконалення використання системного способу тлумачення правових норм в діяльності уповноважених суб'єктів [10, с. 27].

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що особливостями методологічної основи наукового дослідження системного способу тлумачення правових норм є наступні:

- належна методологічна основа наукового дослідження загальнотеоретичних закономірностей системного способу тлумачення правових норм створює підґрунтя для цілісності, об'єктивності та всесторонності наукового дослідження предмету;
- методологія дослідження загальнотеоретичних аспектів системного способу тлумачення правових норм має засновуватись на світоглядних (філософських) засадах діалектики, герменевтики, логіки, конкретно-історичних умов здійснення тлумачення правових норм та розуміння правових текстів; в подальшому вивчатися як явище загальнонаукового плану шляхом застосування системи загальнонаукових методів, та конкретизуватись як явище формально-юридичного, конкретно соціального та порівняльного плану;
- вивчення загальнотеоретичних аспектів системного способу тлумачення правових норм, має засновуватись на засадах наступності наукових поглядів, які на сьогодні сформовані та обґрунтовані в юридичній науці, проте здійснюються в контексті подолання заідеологізованості поглядів на явище змісту та результату тлумачення правових норм в цілому, а також наближення наукових досліджень до проблем сучасного етапу розбудови правової системи України.

Список використаних джерел

1. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) [Навчальний посібник] / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К.: Знання, 2005. – 655 с.
2. Марченко М. Н. Теория государства и права: Учебник. / М. Н. Марченко [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 640 с.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.
4. Общая теория права: Учебник для юридических вузов / Под общ. ред. А. С. Пиголкина. – М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1996. – 384 с.
5. Загальнонаукові методи [Електронний ресурс] режим доступу: <http://elise.com.ua/ru/content/392-zagalnonaukovyi-metodi>

6. Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С. Є. Федик. – Львів, 2002. – 215 с.
7. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юристъ, 2001. – 520 с.
8. Теория государства и права: Учебник / под ред. В. К. Бабаева. – М.: Юристъ, 2005. – 592 с.
9. Проблемы общей теории права и государства: Учебник / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. [2-е изд., пересмотр.]. – М.: Норма: Инфра-М, 2010. – 816 с.

УДК. 340.1

ПОНЯТТЯ І ВИДИ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

Котюк В.О.

(кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Анотація. *Нормативні акти у романо-германській правовій системі (або сім'ї), у т.ч. і в Україні є домінуючою формою або видами права. У науковій статті розкриваються поняття і види юридичних актів, поняття і види нормативних актів з позиції понятійно-логічного підходу, у тому числі поняття нормативно-правових і антиправових нормативних актів.*

Ключові слова: *нормативний акт, юридичний акт, нормативно-правовий акт, антиправовий нормативний акт, індивідуально-юридичний акт.*

Аннотация. *Нормативные акты в романо-германской правовой системе (или семьи), в т.ч. и в Украине является доминирующей формой или видами права. В научной статье раскрываются понятие и виды юридических актов, понятие и виды нормативных актов с позиции понятийно-логического подхода, в том числе понятие нормативно-правовых и антиправовых нормативных актов.*

Ключевые слова: *нормативный акт, юридический акт, нормативно-правовой акт, антиправовой нормативный акт, индивидуально-юридический акт.*

Concepts and types of regulations

Kotyuk V.

Regulations in Romano- Germanic legal system (or family) , including and Ukraine is the dominant form or type of right. In the scientific article the concept and the types of legal acts, concepts and types of regulations on positions of conceptual and logical approach , including regulatory and legal concepts and anti-legal regulations.

Keywords: *regulation, legal act, legal act , anti-legal regulation , individual legal act.*

У сучасній державі правових або юридичних актів надзвичайно багато. Тому, щоб краще знати їх властивості і особливості не лише професійним юристам, але й усім громадянам їх необхідно класифікувати на різні види і типи. Термін «правовий акт» означає офіційний або неофіційний документ, який виражає правові (юридичні) рішення, правові приписи, норми права, права і обов'язки учасників правовідносин, юридичні факти, структуру правовідносин, склад правопорушення тощо. Професор С.С. Алексєєв вважає, що «правовий акт» у правознавстві має три значення: 1) по-перше, – це правило правомірної дії – юридичний факт; 2) по-друге, – це результат правомірних дій як елемент правової системи (юридична норма, індивідуальний припис (акт), акт автономного регулювання); 3) по-третє, – це юридичний документ.

Два останніх значення даного терміну найбільше підходять для характеристики цих актів. Тому «правовий акт» – це офіційний письмовий документ, який належним чином оформлений, має зовнішню форму і за змістом виражає волю, прагнення, потреби та інтереси держави, органів державної влади і місцевого самоврядування, громадян і юридичних осіб, узагальнення практики, має певну юридичну силу (дію або чинність) і діє в часі, просторі і за колом суб'єктів, а також відповідає основним вимогам і принципам Конституції держави, загальним і галузевим принципам права або загально визнаним нормам і принципам міжнародного права.

Усі правові акти мають багато спільних рис:

1) Вони виражаються в письмово-документальній формі, мають об'єктивно-суб'єктивний характер і виступають як офіційні юридичні документи, що виражають реальність правових норм або процес їх реалізації;